

ὁ Μεσαιῶν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἀντιληφθοῦν. Ὁ ὀρισμὸς τῆς γνώσεως τοῦ *Max Scheler*, παρ' ὅτι διευτυπώθη κατὰ τὸν τρέχοντα αἰῶνα («Γνώσις εἶναι ἡ σχέσις τῆς μετοχῆς ἐνὸς ὄντος εἰς τὸν τρόπον ὑπάρξεως (*Sosein*) ἐνὸς ἄλλου ὄντος, οὕτως ὥστε εἰς τὸ κατὰ τὸν ἐξεταζόμενον τρόπον ὑπάρχον ὄν νὰ μὴ προξενῆται κανενὸς εἴδους μεταβολῆ»¹), δυσκόλως θὰ εὕρη ὁπαδοὺς εἰς τὸ φιλοσοφικὸν μέλλον.

Παρ' ὅλον ὅτι ὁμοῦς ἡ φιλοσοφία γνωρίζει τὴν διαδοχικότητα, ἐὰν τὸ πρόβλημά της εἶναι ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς ἱστορικὰς του ἐκφράσεις, ἐὰν ὁ κοινὸς παρονομαστὴς τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν εἶναι ἡ ἱστορία, τὸ φιλόσοφον πνεῦμα σχετίζεται πρὸς ἱ σ τ ο ρ ι κ ἄ ς δ ι α σ τ ἄ σ ε ι ς. Ἡ σχέσις τοῦ φιλοσοφοῦντος πρὸς τὴν ἱστορίαν καλεῖται νόημα. Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν, τί ἐστὶ φιλοσοφία, δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸν νὰ σπουδάσωμεν τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν συγχρόνων ἐκπροσώπων της, ἀλλ' ἀπαραίτητον νὰ ἐπιχειρήσωμεν μίαν ἀναδρομὴν εἰς τοὺς τόπους τῶν ἀποφασιστικῶν ἐρωτημάτων τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος. Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὰ ποιήματα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰ διαβάσῃ τὰ «λόγια», τὰ ὁποῖα γράφουν οἱ καιροὶ εἰς τὴν μίαν παλαιὰν μελωδίαν. Ἄν ἡ μελωδία αὐτὴ ὀνομάζεται λόγου χάριν «ποίησις», δὲν ἀρκεῖ διὰ νὰ τὴν ἀκούσωμεν ἢ ἐξέτασις τῶν ποιημάτων μόνον τῆς ἐποχῆς μας, ἀλλ' ἡ σπουδὴ τῶν ποιητικῶν ἔργων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ποιητικοῦ λόγου διὰ μέσου τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν αἰώνων μέχρι σήμερον.

Ἐὰν τὰ ἔργα τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἱστορικαὶ διαστάσεις, ἡ φιλοσοφία ἐκπληρῶνει τὸν προορισμὸν της, ὅταν ἠμπορῇ νὰ ὑπερπηδᾷ τὴν ἐποχὴν της, ὅταν δηλαδὴ δὲν τὴν ἀντιλαμβανόμεθα διαδοχικῶς, ἀλλ' ὅταν ἐπιχειρῇ ἱστορικὰ ἄλματα πρὸς τὰς ἀφετηρίας τῶν «πάλαι τε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ζητουμένων». Ὁ πρῶτος καὶ ὁ κυριώτερος λόγος τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ συγκεντρώσῃ τὸν λόγον εἰς τὸν ἑαυτὸν του καθιστῶσα τὴν φωνὴν τοῦ βάθους ἀκουστὴν ἐντὸς τοῦ θορύβου τῆς ἐπιφανείας. Νὰ ἀκούῃ καθαράν

(1) Erkenntnis und Arbeit, «Die Wissensformen der Gesellschaft», hg. v. *M. Scheler*, Bern - München 1960², S. 247.

τὴν φωνὴν αὐτὴν, νὰ μὴ τὴν παραλλάσση καὶ νὰ μὴ τὴν συγ-
χέη πρὸς τοὺς θορύβους, οἱ ὅποιοι τὴν καταπνίγουν, διὰ νὰ τὴν
ἐρμηνεύσῃ ὅπως τῆς ἀξίζει, διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ δηλαδὴ ἐπὶ τῆς
διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν, αἱ ὅποια ὁδηγοῦν πρὸς ὅλας τὰς κα-
τευθύνσεις τὸν ἰδικόν του δρόμον — αὐτὸ εἶναι
τὸ ἔργον τοῦ φιλοσοφοῦντος. Ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ φιλόσοφος λόγος
θέλῃ νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον προτίθεται νὰ ἐρ-
μηνεύσῃ, δὲν ἀναπαριστᾷ λοιπὸν ἀπλῶς ὅ,τι ἐλέχθη καὶ ἐπρά-
χθη, ἀλλ' ἐννοεῖ τὸ νόημα τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, δη-
λαδὴ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐπικαιρότητα ὅ,τι χωρεῖ εἰς τὸ
ἰδικόν του ἔνδυμα, προσφέρει μὲ ἄλλους λόγους εἰς τὴν ἱστο-
ρικὴν διάστασιν μίαν νέαν ἱστορικὴν ὄψιν. Ἡ ὄψις ὅμως αὐτὴ,
τὸ φιλοσοφικὸν νόημα, δὲν εἶναι ἐν ξένον προσωπεῖον, ἀλλ' ἡ
μόνη δυνατότης τῆς διαπεράσεως τοῦ χρόνου ὑπὸ τοῦ
ὑπεριστορικοῦ, ὁ μόνος ἱστορικὸς τρόπος νὰ ἐποχῆται τὸ κατ'
ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς ἱστορίας, νὰ εἶναι πάντοτε παρὸν καὶ νὰ ζωογονῇ
τὸν ζῶντα λόγον.

Ἀντίθεσις ἱστορικῆς κατανοήσεως καὶ μαθηματικοῦ λο-
γισμοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λόγος ἡμπορεῖ νὰ διαφωτίζῃ ἢ
νὰ συσκοτίζῃ τὰς ἱστορικὰς διαστάσεις καὶ εἰς τὰς δύο ὁμοίως πε-
ριπτώσεις ἐρμηνεύει τὴν ἐρμηνευτικὴν του ἱκανότητα. Ἔστιν
καὶ ἐὰν μορφώσῃ μίαν ὁλόκληρον ἐποχὴν, ἐὰν δηλαδὴ ἐπιβάλλῃ
ὅπως αὐτὸς ἐννοεῖ τὴν ἱστορικὴν διάστασιν, δὲν ἀποκλείει διὰ
τοῦτο τὴν δυνατότητα τῆς ἀντικατοπτρίσεως μιᾶς ἄλλης φιλοσο-
φίας ἐντὸς τῆς. Τὸ βάθος τοῦ φιλοσοφικοῦ νοήματος ἀναλογεῖ
πρὸς τὴν δυνατότητα, τὴν ὁποίαν προσφέρει ὁ λόγος εἰς ὅσους
τὸν συναντοῦν, νὰ ἐννοοῦν τὴν ἰδικὴν των πνευματικὴν μοῖραν.
Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ ἐκάστοτε νεωτέρα ἐννοια τοῦ ἀνθρώπου
δὲν εἶναι οὔτε ἡ σημαντικωτέρα, οὔτε ἡ τελευταία, οὔτε ἡ μόνη.
Ὁ λόγος ἀνοίγει ἢ φράσσει τὰς εἰσόδους ὑπεριστορικῶν προ-
βλημάτων, διὰ τῶν ὁποίων αἱ ἐποχαὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ ἱστορικὸν
των βάθος. Ὡς ἐκ τούτου, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τελε-
σίδικα προβλήματα, ἀλλ' ἀπαντήσεις, αἱ ὅποια ἐπιτρέπουν τὴν

αὐτοσυνείδησιν μιᾶς ἐποχῆς ἢ συντελοῦν εἰς τὸ νὰ χάσῃ ἢ ἐποχῆ αὐτὴ τὸ ἱστορικὸν τῆς νόημα.

Ἡ φιλοσοφία ἀντιμετωπίζει τὴν ἱστορίαν, ὅπως ἡ φυσικὴ σήμερον τὴν ἐνέργειαν. Αἱ μορφαὶ τῆς ὕλης καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα εἶναι συμπυκνώσεις καὶ συνδυασμοὶ τῆς ἐνεργείας, οἱ τρόποι ἐκφράσεως τῶν ἀνθρώπων αἱ ἱστορικαὶ δυνατότητες τῆς ἐλευθερίας. Ἐνῶ ἡ φυσικὴ μετρεῖ τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις τῆς ἐνεργείας, διὰ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ μίαν γενικὴν ὄψιν αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον μᾶς περιβάλλει, ἡ φιλοσοφία ἐκφράζει τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἡ ἐλευθερία κατανοεῖ καὶ διὰ τοῦ νοήματος σχεδιάζει τὴν ἱστορικὴν τῆς τροχίαν. Φυσικὴ ἐπιστήμη εἶναι ὁ διάλογος τοῦ λόγου πρὸς τὴν μαθηματικὴν μορφήν αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον τὸν περιέχει, φιλοσοφία ὁ διάλογος τοῦ λόγου πρὸς τὴν ἐντὸς του παρουσίαν αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον τὸν συνέχει. Ὅτι ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη συλλαμβάνει μαθηματικῶς, ἤτοι χωρὶς ἱστορικὴν ἀναφοράν, ἡ φιλοσοφία ἐννοεῖ ἱστορικῶς, ἤτοι χωρὶς ἀναφοράν πρὸς τὰ μαθηματικά. Ἐνῶ εἰς τὴν φύσιν διὰ τῆς φυσικῆς τὸ ἰδιάζον ὑποτάσσεται εἰς τὸ κοινὸν σχῆμα καὶ χάνει τὸ περιεχόμενον του, διὰ νὰ γίνῃ γυμνὴ μορφή καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ λύσῃ τὸ μεθοδικὸν μας πρόβλημα, εἰς τὴν ἱστορίαν φιλοσοφοῦντες ἀναζητοῦμεν ἐντὸς τῶν κοινῶν σχημάτων τὸ ἰδιάζον, ἀνακαλύπτομεν ὑπὸ τὰς γυμνὰς μορφὰς ὅτι οὐσιαστικῶς τὰς συγκρατεῖ, διὰ νὰ εἰσχωρήσωμεν βαθύτερον εἰς τὸν θεωρητικὸν μας προβληματισμόν.

Ὅταν ἡ φυσικὴ ἐξετάζῃ τὰ πράγματα, ἀποβλέπει εἰς ὅτι τὰ ἐξομοιώνει, ζητεῖ νὰ καθορίσῃ τὸν κοινὸν των χαρακτήρα, τὴν μαθηματικὴν σχέσιν, ἢ ὁποῖα κεῖται ὡς βάσις εἰς τὴν ἐμφάνισίν των. Ὅπου ὅμως ὁ ἄνθρωπος κατήντησε γυμνὸν σχῆμα, ἔχασε τὸ πρόσωπόν του, ἔγινεν ἐν τῶν βιολογικῶν εἰδῶν καὶ διὰ τοῦτο ἡ πραγματικὴ φύσις του διέφυγε τὴν σχηματικὴν παρατήρησιν. Ἡ φύσις ὅμως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἱστορικὴ του θέσις καὶ ἡ ἱστορικὴ του καταγωγὴ. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἀντὶ «φύσεως», ἔχει ἱ σ τ ο ρ ι κ ῆ ν δ ο μ ῆ ν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον δὲν ἠμπορεῖ νὰ καταντήσῃ ὑπολογιζόμενον περι-

γραμμά, ὁμοιογενῆς μονάς μιᾶς ἀριθμουμένης μάζης καὶ νὰ διατηρήσῃ συνάμα τὸ νόημά του. Ἐντὶ νὰ συναυτῆσούν τὸ οὐσιῶδες ὅσοι φιλοσοφοῦν μὲ διαγράμματα, ὑποδιαιρέσεις καὶ συνομοταξίας, ὅσοι ταξινομοῦν τὸν ἄνθρωπον, συνεχίζουσι τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ζωολογίαν ἐπὶ ἀνθρωπίνου ἐπιπέδου. Ἐφ' ὅσον θεβαίως ὁ ἄνθρωπος ἔχει χωροχρονικὴν ἔκτασιν, ἠμπορεῖ νὰ ἐνταχθῆ εἰς ὁμάδας καὶ κατηγορίας, αὐτὸ ὅμως θὰ συμβῆ μὲ τὴν τιμὴν τοῦ οὐσιώδους, μὲ μιαν προτίμησιν τοῦ σχήματος ἀντὶ τοῦ περιεχομένου. Ὅπου ἀπουσιάζει ἡ ἐλευθερία, εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύουν κατατάξεις, ὅπου ὅμως ὑπάρχει ἡ ἐλευθερία, ἐπιβάλλεται ἡ ἱστορικὴ κατανόησις.

Ἱστορικαὶ συνθήκαι καὶ ἀνθρώπινα πρόσωπα. Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον, τὰ πνευματικὰ του ἐνδιαφέροντα, τὴν μεταφυσικὴν του ἀνησυχίαν, τοὺς τρόπους ἐκφράσεως τῆς ἐλευθερίας, τὰς πίστεις περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, δυσκόλως θὰ ἠμποροῦσε νὰ εὔρεθῆ ὁ κοινὸς παρονομαστής, ὑπὸ τὸν ὅποιον θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ταχθοῦν τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα π.χ. ἐνὸς ἰουδαίου προφήτου, ἐνὸς πέρσου σατράπου, ἐνὸς ἀθηναίου τραγωδοῦ, ἐνὸς φράγκου σταυροφόρου, ἐνὸς ἰσπανοῦ ζωγράφου τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐνὸς ἀγγλοῦ αὐλικοῦ τῆς ἐλισαβετιανῆς ἐποχῆς, ἐνὸς γάλλου ἐγκυκλοπαιδιστοῦ, ἐνὸς γερμανοῦ ρομαντικοῦ ποιητοῦ, ἐνὸς ρώσου κομμουνιστοῦ ἐπαναστάτου ἢ ἐνὸς ἀμερικανοῦ βιομηχάνου.

Δὲν εἶναι ὅμως ἡ χρονικῶς ἐννοουμένη ἱστορικὴ διαφορά, ἀλλ' ἡ ἰδιομορφία τῆς ἱστορικῆς συνθήκης, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῆ ὁ ἄνθρωπος, ἡ ὁποία χαράσσει εἰς τὸ πρόσωπόν του τοὺς χαρακτῆρας, τοὺς ὁποίους δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀγνοήσούν, ὅσοι θέλουσι νὰ ἀντιληφθοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνθρωπίνης παρουσίας. Διὰ τοῦτο, παρ' ὅτι ζοῦν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, ἕνα ἰνδὸν ἱερέα, ἕνα διαφωτιστὴν λαϊκῆς δημοκρατίας, μιαν ἑταίραν νυκτερινοῦ κέντρου, μιαν καθολικὴν μοναχήν, ἕνα ἑλληνιστὴν φιλόλογον, ἕνα πιλότον ἀμερικανικοῦ διαστημοπλοίου ἢ ἕνα Κοῦρδον ἐπαναστάτην, διακρίνουσι αἱ ἱστορικαὶ σχέσεις, ἐντὸς τῶν ὁποίων

διαμορφώνουν τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπόν των. Ἐὰν λοιπὸν μέχρι τοῦ Λουκρητίου ἡ ἀνθρωπολογικὴ σκέψις δὲν ἀπέδωσε σημασίαν εἰς τὴν ἱστορικὴν μορφήν καὶ θέσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸν ἐθεώρησεν ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ του ὀρίζοντος ὡς μίαν ἀμετάβλητον ἐμφάνισιν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς μοίρας καὶ ἐὰν ἀργότερον κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, παρὰ τὴν ἱστορικὴν προοπτικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, κατεβλήθη ἡ προσπάθεια νὰ προσγραφοῦν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἱστορικῶς ἄθικτοι ἰδιότητες ἢ σήμερον οἱ ἀνθρωπολόγοι φοιτοῦν εἰς τὰς σχολὰς τῆς βιολογίας καὶ τῆς ψυχολογίας διὰ νὰ μάθουν τὰ τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους, ἀπεσιωπήθη καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ παραβλέπεται ἡ ἀτμοσφαῖρα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀναπνέει ἡ ἐλευθερία. Ἡ ἀτμοσφαῖρα αὕτη, ἡ ἱστορία, εἶναι ὅμως ἡ προϋπόθεσις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ὅτου ἀπέκτησεν ἀπόστασιν ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀφ' ὅτου γνωρίζει, τοποθετεῖ καὶ ἀντιδιαστέλλει, τὴν παρουσίαν του ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου.

Φιλοσοφικὴ μέθοδος, ἡ συναίρεσις ἀληθείας καὶ νοήματος, λόγου καὶ ἀντικειμένου τοῦ λόγου. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζητῇ νὰ συνδεθῇ πρὸς τὸ οὐσιῶδες ἐντὸς του, θεμελιώνει τὴν οὐσίαν του. Ὅταν ζητῇ νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἱστορικόν του νόημα, τὸ δημιουργεῖ. Φιλοσοφῶν, ὁ ἄνθρωπος ἀποκαλύπτει τὴν ἱστορικὴν του φύσιν, τὴν ἀποκαλύπτει ὅμως διότι προσφέρει εἰς τὴν φύσιν του μίαν ἀνάλογον τῆς ἀμεταβιβάστου ὑπερβατικῆς του δυνάμεως ἱστορικὴν ὄψιν. Ὁ λόγος φιλοσοφεῖ, ὅταν δὲν προσπαθῇ νὰ παρουσιάσῃ, ἀπλῶς καὶ μόνον νὰ περιγράψῃ μίαν ἀντικειμενικὴν ἐμφάνισιν, ἀλλὰ νὰ τὴν ὑπερβάλῃ, νὰ ἀκούσῃ τὴν διήγησίν της, ὅχι διὰ νὰ τὴν καταγράψῃ, δηλαδὴ ἐννοιολογικῶς νὰ τὴν ἐπαναλάβῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐννοήσῃ, τί θέλει νὰ εἴπῃ, τί ἔχει ὡς βάσιν καὶ ἀπὸ ποίας ἀπόψεως ἀναφέρεται εἰς τὸν παρόντα καὶ τὸν ἐρχόμενον ἄνθρωπον.

Ἄν κατόπιν τούτου ὁ λόγος φιλοσοφῶν μεθοδεύῃ, ἡ μέθοδος του ἔγκειται εἰς τὴν ὑπερβασιν καὶ ὅχι εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἀντικειμένου τῆς φιλοσοφικῆς ζητήσεως. Αὐτὸ δ-

μως συνεπάγεται, ότι ή φιλοσοφική μέθοδος δέν ήμπορεί νά ἔχη τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον τῆς ἀπέδιδεν ὁ Καρτέσιος, ἐν συνεχείᾳ ή κλασσική φυσική καί μέχρις ἐνός σημείου τῆς προσγράφει ή σύγχρονος φυσική ἔρευνα. Δέν εἶναι δηλαδή μία ἄσχετος πρὸς τὸ ἀντικείμενον διδακτὴ πορεία, μία ὁ δ ὁ ς π ρ ὁ ς τὸ ἐρευνώμενον, ἀλλὰ μία κίνησις διὰ τὸ ἐρευνωμένου πρὸς ὅ,τι ἐκεῖνο συγκαλύπτει καί διὰ τῆς συγκαλύψεως ἀναγγέλλει, πρὸς μίαν κατανόησιν τοῦ συνδέσμου τῆς ἱστορίας πρὸς τὸν ἄνθρωπον *hic et nunc*, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὡς ἐσωτερικὴν δομὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὑπὸ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ὑπερβαλλομένου μεγέθους. Ὁ φιλοσοφῶν λόγος ἀναπνέει μόνον ἐντὸς τῆς ἀληθείας, δηλαδή ὁ λόγος ζῆ ὡς ὑπερβατικὴ κίνησις. Ἡ μέθοδος του καλεῖται αὐθυπέρβασις, δέν εἶναι ἄρα μία τακτική, ή ὁποία παρουσιάζει ὅ,τι εἶναι ξένον εἰς τὸν λόγον, ἀλλ' ή παρουσίασις αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον συνέχει τὸν λόγον ἐντὸς τῆς ἱστορίας. Ὡστε, ὅ,τι ὑπερβάλλεται, δέν εἶναι τελικῶς ή ἀτμοσφαῖρα, ἀλλ' ή πρὸς ἐκείνην σχέσις αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος τὴν ἀφομοιώνει — ὄχι ή ἀλήθεια, ἀλλ' ὁ λόγος, διὰ τῆς ὁποίας ὁ αὐθυπερβαλλόμενος ἀνοίγει τὴν προοπτικὴν του πρὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' ἐξοχὴν.

Οἱ σταθμοὶ τοῦ ἀληθεύοντος λόγου λέγονται φιλοσοφικὰ νοήματα. Διὰ τοῦτο δέν ὑπάρχουν οὔτε ἀνόητος ἀλήθεια, οὔτε ἀνάληθες νόημα. Μεθοδεύων, ὁ λόγος ὑπερβάλλει ἐντὸς τοῦ προβληματικοῦ χώρου τοῦ ἀντικειμένου τὰ ἰδικά του ὄρια. Ἄλλ' ἐάν τὸ ἀντικείμενον συμβατικῶς μόνον ἀντίκειται, οὐσιαστικῶς ὁμως εἶναι ή ὀπτική γωνία, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ λόγος παρατηρεῖ τὸ ἱστορικόν του παρόν, ὁ μεθοδεύων λόγος δέν διακρίνεται τοῦ ἀντικειμένου του, ἀλλ' εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον πλέκει μόνον του τὴν ἐσωτερικὴν ὑφήν του. Ἀντικείμενον καί μέθοδος εἰς τὴν φιλοσοφίαν συναίρουσιν. Ἡ συναίρεσις αὕτη εἶναι σήμερον ὁ φιλοσοφικός χαρακτήρ, τὸν ὁποῖον ή φυσική ἐπιστήμη, χωρὶς νά εἶχε πρὸς τοῦτο τὴν πρόθεσιν, ἀποκτᾷ κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ πυρηνικοῦ χώρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙV

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Μέθοδος, ὁ βαθμὸς συγγενείας φυσικῆς καὶ φιλοσοφίας καὶ ἡ μένουσα διαφορὰ των. Ἡ φυσικὴ μέθοδος δὲν ἤμπορεῖ πλέον νὰ διακρίνεται αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπιχειρεῖ νὰ διαλευκάνη, ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ τῆς σημαίνει μίαν ἀναγκαστικὴν σύμφυσιν τοῦ τρόπου ἐρεύνης πρὸς τὸ ἐρευνώμενον ἀντικείμενον: ὄχι μόνον μίαν καθυπόταξιν, ἀλλὰ συνάμα μίαν διὰ τῆς ἐρεύνης **δημιουργίαν** τοῦ ὑπὸ ἔρευναν ἀντικειμένου. «Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἐπιστημονικὸν κοσμοεἶδωλον τῆς φυσικῆς παύει νὰ εἶναι καθαρῶς ἐπιστημονικῆς φύσεως»¹. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐνὸς τῶν κορυφαίων τῆς σημερινῆς φυσικῆς ἐρεύνης, ὅσον καὶ ἐὰν διὰ τὴν κλασσικὴν φυσικὴν καὶ δι' ὅσους παραμένουν ἀκόμη εἰς τὸ θεωρητικὸν τῆς περιβάλλον εἶναι ἀκατανόητον, ὑπαινίσσεται μίαν περίεργον συγγένειαν φυσικῆς καὶ φιλοσοφίας, ὁ βαθμὸς τῆς ὁποίας ὀνομάζεται «μέθοδος». Ὅπως εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἡ ἰδέα δὲν χωρίζεται ἐκ τοῦ λόγου, ἡ θεωρία εἶναι αὐτὸ τὸ πνευματικὸν εἶναι, ἡ σκέψις αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ θεωρητικὴ πράξις, φαίνεται ὅτι καὶ ἡ φυσικὴ παύει νὰ διακρίνη τὴν παράστασιν ἐξ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον παρίσταται, τὴν θεωρητικὴν ἀντίληψιν ἐκ τοῦ φαινομένου, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται, τὸ μεθοδικὸν ἔργον ἐκ τοῦ πραγματικοῦ τοῦ ἀποτελέσματος. Τοιουτοτρόπως ἡ μέθοδος μεταβάλλει τὴν σημασίαν τῆς διὰ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην. Δὲν εἶναι πλέον μία ἀπλῆ ὁδὸς, τὸ πῶς πρέπει νὰ ἐνεργῶμεν, διὰ νὰ διαπιστωθοῦν ἀντικείμενα χωρὶς νὰ τὰ θίγωμεν, ἀλλ' ἡ συστη-

(1) *W. Heisenberg, Das Naturbild der heutigen Physik, ὡς ἀν. S. 21.*

ματική ενέργεια, δια τῆς ὁποίας τὰ ἀντικείμενα θίγονται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καθιστοῦν δυνατὴν τὴν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν γιγνώσκοντα γνῶσιν των.

ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, τὸ ἐν ἀντικείμενον εἶναι δυνατὸν νὰ δείξη διὰ διαφόρων μεθόδων διαφόρους ὄψεις ἢ ἀπεναντίας διὰ διαφόρων μεθόδων τὴν ἴδιαν ὄψιν. Τὸ ἠλεκτρόνιον ἐνδέχεται νὰ ἐμφανίζεται ὡς μόνιον ἢ ὡς πεδίου, μία δὲ χημικὴ ἀντίδρασις νὰ ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὸν ἄλφα ἢ τὸν βῆτα τρόπον. Ἐδῶ ἀκριβῶς συνίσταται ὁμοίως ἢ μένουσα διαφορὰ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Ὁ λόγος δὲν ἐπηρεάζει τὸ ἀντικείμενόν του, ἀλλὰ δημιουργεῖ, ὅταν φιλοσοφῆ, τὸ ἀνύπαρκτον, ἀλλ' ἀπαραίτητον ἔνδυμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡμποροῦν τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα νὰ ἀτενίσουν τὸν ἱστορικὸν καιρὸν. Ὅσοι ἐρμηνεύουν τὰς Κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους, δὲν τὰς <θίγουν>, ἀλλὰ θεμελιώνουν κατ' ἀναφορὰν πρὸς ἐκείνας τὴν κριτικὴν των δύναμιν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ λόγος δὲν ἡμπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ διάφορον τακτικὴν, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς διάφορα ἀποτελέσματα. Ἄν μεταβαίγη ἐκ διαφόρων διευθύνσεων πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν, ὁμοίως ἢ μέθοδός του εἶναι ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἴδιος δημιουργεῖται, ἢ δημιουργία ἐνὸς νοήματος, τὸ ὁποῖον τὸν προὑποθέτει, χωρὶς οὔτε νὰ προβλέπεται ἐκ τῶν προτέρων οὔτε καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνεται, ἐφ' ὅσον ἢ κατανόησις του μετέβαλε τὴν μεθοδικὴν ἰσχὺν τοῦ λόγου, τὸν ἔκαμεν ἱκανὸν καὶ ἐὰν ἀκόμη ἀνεχώρει ἐκ τῆς ἰδίας ἀφετηρίας, νὰ ἀνοίξῃ εἰς τὸ γνωστὸν νόημα μίαν νέαν προοπτικὴν.

Διὰ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην ἀντιστρόφως αἱ λύσεις, ἤτοι τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεθόδων, εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπάρχουν πρατοῦ ἐπιτευχθοῦν. «Δὲν δημιουργοῦμεν τὴν λύσιν, ἀλλὰ τὴν εὐρίσκομεν»¹. Ὅ,τι ἢ φυσικὴ, ὡς *ars inveniendi*, ἀποκαλύπτει σήμερον, ὑπῆρχεν οὐσιαστικῶς <ἀνέκαθεν> · ὅ,τι αὖριον ἢ μεθοδικὴ ἔρευνα πρόκειται νὰ παρουσιάσῃ, ὑπάρχει <ἀπὸ τώρα>. «Ὅλαι αἱ ἀνακαλύψεις, τῶν ὁποίων σήμερον ἀπολαύομεν

(1) F. Dessauer, Philosophie der Technik, ὡς ἀν. S. 19.

τὰ ἀποτελέσματα, εἶχον ἰσχύσει καθ' ὄλον τὸν παρελθόντα χρόνον. Ὅλοι αἱ ἀνακαλύψεις, τὰς ὁποίας θὰ κάμουν οἱ ἀπόγονοί μας, ἰσχύουν ἤδη σήμερον»¹. Ὅμως ἡ φιλοσοφία δὲν «ἀνακαλύπτει», ἀλλὰ διαρθρώνει τὸ νόημα τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ὑπαρχῆς. Δὲν τὸ ἀνευρίσκει κρυμμένον ἐντὸς τῶν ἱστορικῶν ἐμφανίσεων τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐφ' ὅσον κατανοεῖ τὰς ἐκφράσεις αὐτάς, τὸ θεμελιώνει διὰ πρώτην φοράν. Τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας γνωρίζει δι' ἐκεῖνον, ὃ ὁποῖος φιλοσοφεῖ, μίαν καὶ μόνην λύσιν: τὴν οὐδέποτε ἐπαναλαμβανομένην, ἀλλὰ πάντοτε παρουσιαζομένην ὡς αἷτημα φιλοσοφικῆς καταξιώσεως αὐθυπέρβασι τοῦ λόγου ἐνώπιον τοῦ κατ' ἐξοχήν.

Σχετικότης τῶν φυσικῶν καὶ «κομπότης» τῶν μαθηματικῶν μεθόδων καὶ λύσεων. Τὸ ἐκάστοτε πρόβλημα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης εἶναι δυνατόν νὰ λυθῆ διὰ περισσοτέρων κατ' ἀρχὴν ἀπεριορίστων τρόπων. Εἰς τοὺς τομεῖς πειραματικῆς ἐρεῦνης ἔχει σημασίαν ἐκείνη ἡ μέθοδος, ἡ ὁποία γενικῶς δαπανᾷ ὀλιγώτερον καὶ ὀδηγεῖ ταχύτερον. Δὲν ἔπεται λοιπὸν ὅτι ἡ ἐκάστοτε ἐφαρμοζομένη μέθοδος εἶναι ἡ μόνη ἢ ἡ ἀκριβεστέρα, ἀλλ' ὅτι δι' ἐκείνης ἐπιτυγχάνεται κατὰ τρόπον ἀπλοῦν καὶ λυσιτελεῖ, ὅτι ἄλλως θὰ ἦτο πολύπλοκον καὶ ἀτελέσφορον. Ἡ πρώτη ἀτομικὴ βόμβα ἐστοίχισε δύο δισεκατομμύρια δολλάρια καὶ 14.000 τόννους ἀργύρου ἐκ τοῦ θησαυροφυλακείου τῶν Η.Π.Α. πρὸς κατασκευὴν ἠλεκτρομαγνητικῶν καλωδίων. Ἀργότερον ἐπετεύχθη ὁ χωρισμὸς τῶν ἰσοτόπων τοῦ οὐρανίου διὰ θερμικῆς διαχύσεως κατὰ πολὺ συντομώτερον καὶ ἐφθηνότερον τρόπον². Ἐξ ἄλλου ἡ πειραματικὴ ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τῶν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος ἀμφισβητουμένων καὶ ὑπὸ πολλῶν καὶ μάλιστα ἐπιφανῶν ἐπιστημόνων, ἐπὶ παραδείγματι τοῦ χημικοῦ *W. Ostwald*, ὡς προῖόν καθαρᾶς φαντασίας ἐκλαμβανομένων ἀτόμων δὲν κατέστη δυνατὴ μόνον ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀνεκαλύφθη τὸ ἠλεκτρονι-

(1) *A. du Bois—Reymond*, Erfindung und Erfinder, Berlin 1906, S. 55.

(2) Πρὸβλ. *Pascual Jordan*, Atomkraft, München 1954, S. 25/26.

κόν μικροσκόπιον, ἀλλ' ἦτο ἤδη ἀναμφισβήτητος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παρατηρήσεως τῶν ἰχνῶν τῆς κινήσεως ραδιενεργῶν στοιχειωδῶν σωματιδίων ἐντὸς τῆς πλήρους ὑδρατμῶν «αἰθούσης τοῦ *Wilson*».

Εἰς τὸ ἴδιον πόρισμα μᾶς ὀδηγοῦν ἐπίσης τὰ μαθηματικά. Ἐὰν ὁ *Poincaré*, ἰδίως εἰς τὸ ἔργον του «*La science et l'hypothèse*» (Πρὸλ. τὸ τρίτον κεφ.: «Ἡ μαθηματικὴ ἀνακάλυψις») διετύπωνε τὴν γνώμην, ὅτι τὸ μέτρον ἐνὸς μαθηματικοῦ συλλογισμοῦ δὲν πρέπει γὰ ἀναζητηθῆ τόσον εἰς τὴν λογικὴν, ἀλλ' εἰς τὴν αἰσθητικὴν, δηλαδὴ εἰς τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἁρμονίαν τῆς μαθηματικῆς σκέψεως, τοῦτο ἐσήμαινεν ὅτι λογικῶς ἔχουν τὸ ἴδιον δίκαιον ἐγκυρότητος ἀπεριόριστοι μαθηματικαὶ παραστάσεις, ἀλλ' ὅτι συγχρόνως θὰ ἦτο καὶ ἀνιαρὸν καὶ ἐπιστημονικῶς ἀσήμαντον γὰ ἐπαναλαμβάνωμεν τὸ ἐν ἀποτέλεσμα διὰ περισσοτέρων, θεωρητικῶς ἀπείρων τρόπων. Τὸ ἔργον τοῦ μαθηματικοῦ συνίσταται ἐπομένως εἰς τὴν ἐκλογὴν μιᾶς ἐκ τῶν δυνατῶν ὀρθῶν λύσεων, ἐκείνης τῆς μεθόδου, ἣ ὁποία διαθέτει πλὴν τῆς ὀρθότητος καὶ < κομψότητα >

Φιλοσοφία καὶ ἀποτέλεσμα. Ἐὰν πρὸς τὴν φυσικὴν ἔρευναν καὶ τὴν μαθηματικὴν σκέψιν ἀντιπαραθέσωμεν τὴν φιλοσοφικὸν λόγον, θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐνταῦθα ὄχι μόνον δὲν ἐπιτυγχάνεται τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα διὰ ποικίλων τρόπων, ἀλλ' ὅτι ἡ δυνατότης τῆς ἐκλογῆς καθ' αὐτὴν ἀπουσιάζει, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία δὲν διαθέτει μεθόδους, ἀλλ' εἶναι μέθοδος. Ἡ φιλοσοφία δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς ἀποτελέσματα μέσῳ διαφόρων δυνατοτήτων τοῦ λόγου, ἀλλ' εἶναι αὐτὸς καθ' αὐτὸν ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ λόγος αὐθυπερβάλλεται. Διὰ τοῦτο, ἐὰν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἡ μέθοδος ἔχη πάντοτε σχετικὸν χαρακτήρα, εἶναι δηλαδὴ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀντικαταστάσιμος, ἐν ἀπλοῦν μέσον, τὸ ὁποῖον θὰ ἤμποροῦσε κάλλιστα γὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς ἕν ἄλλο, εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἢ λογικὴν κίνησιν τοῦ λόγου ἔχει πάντοτε ὑποχρεωτικὸν καὶ ἀναντικατάστατον χαρακτήρα.

Ἡ φυσική ἐπιστήμη χωρεῖ ἐπὶ τῶν ὁδῶν τοῦ δυνατῶς (μαθηματικῶς) ἀναγκαίου, ἢ φιλοσοφία ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ ἀναγκαστικῶς (ὑπερβατικῶς) δυνατοῦ. Ὅπου ἀναπτύσσεται φιλοσοφικός λόγος, τὸ ἐν αἶτημα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ παράλληλον βάθος, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐπεκταθῇ εἰς βάθος. Καὶ ὅταν ἀκόμη πραγματευθῇ τὸ ἴδιον θέμα, ὁ φιλοσοφῶν λόγος θὰ δώσῃ εἰς τὴν θεωρητικὴν κίνησιν ἄλλην ἔντασιν καὶ μορφήν, θὰ φωτίσῃ ὄψεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον μείνει εἰς τὸ ἡμίφως, θὰ τοποθετήσῃ τὸ νόημά του ἐπὶ ἐνὸς ἄλλου ἐπιπέδου, ἀπλούστατα διότι τὸ «τέλος» εἰς τὴν φιλοσοφίαν δὲν εὑρίσκεται ἐκτὸς τῆς, ἀλλ' εἶναι ὁ πάντοτε μοναδικὸς τρόπος τῆς ἀνατάσεως τοῦ λόγου πρὸς τὸ κατ' ἐξοχήν. Ὅταν εἰς τὴν φιλοσοφίαν λέγωμεν < τὸ αὐτὸ > δι' ἄλλου τρόπου, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι χρησιμοποιοῦμεν ἄλλην μέθοδον, διότι ἡ ἐκάστοτε ἀναπτυσσομένη ἰδέα δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὸν φιλοσοφοῦντα, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπέχει ἄρα τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀλλ' ὡς φιλοσοφικὴ ἰδέα ἐμπεριέχει πάντοτε τὸν λόγον τῆς ἰδικῆς τῆς δικαιώσεως, πάντοτε εἶναι αὐτοσκοπός, μία πάντοτε νέα παρουσίασις τοῦ νοήματος τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀγνοούμενος, ἀρνητικὸς διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν παράγων ἄνθρωπος. Διὰ τῆς διανοητικῆς του κινήσεως ὁ φιλοσοφῶν σύρει ἓνα νοητὸν κύκλον περὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἐνῶ περικυκλώνει τὸ θεωρητικὸν τοῦ αἶτημα ἐπιστρέφει εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Ἡ ἐπιστροφή αὕτη καλεῖται ἱστορικὴ συνείδησις. Ἀπεναντίας, ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις τῆς φυσικῆς ὁδεύει εὐθυγράμμως, ὡς διαρκῆς ἀλληλουχία λύσεων προβληματικῶν δεδομένων μαθηματικῶς παραστατῆς φύσεως. Ἐνῶ ἡ φυσικὴ σκέψις ἐξετάζει τὸ ἀντικείμενόν τῆς, ἀπομακρύνεται συνεχῶς ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ τῆς. Τὴν προοδευτικὴν αὕτην κίνησιν ὀνομάζομεν ἐπιστημονικὴν πρόοδον.

Τῇ βοηθείᾳ δοκιμασθέντων ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα παρήχθησαν καὶ ἐξηλέγχθησαν κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέλιξιν, ἐπιτελεῖ ὁ ἐπιστήμων τὸ ἐπόμενον βῆμα τῆς προόδου, ἢ ὁποῖα, παρ' ἑαυτοῦ.

ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ καμφθῆ, δὲν θραύεται, εἶναι δηλαδὴ ἀδύνατον, ὅταν ἐφαρμόζωνται οἱ ἐπιστημονικοὶ ὅροι, νὰ ὑστερήσῃ ὡς πρὸς ὅ,τι ἤδη ἐπετεύχθη, ἀλλ' ἐπεκτείνεται πάντοτε ὡς μία ἀδιάκοπος συνέχεια, ἔστω καὶ ἐὰν κατ' αὐτὴν ἀκολουθῶνται συχνὰ κατευθύνσεις, τὰς ὁποίας μέλλουσα ἐκτίμησις τῶν πραγμάτων κρίνει ὡς ἀδιεξόδους. Νὰ προαγάγῃ ἢ νὰ παρεκκλίνῃ τὴν πρόοδον αὐτὴν δι' αὐτοδυναμίαν, ἀλλ' ἀπηλλαγμένης προσωπικῆς χροιάς συμβολῆς, ἰδοὺ ποῦ ἐγκείται τὸ ἔργον τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐρευνητοῦ. Ἡ προσφορά τοῦ ἀτόμου μετρεῖ θετικῶς εἰς τὴν ἐπιστήμην, μόνον ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς ἀνελίσσεται τὸ κοινὸν ἔργον. Ἀπεναντίας, ἡ προσωπικὴ ἐπήρεια τοῦ κατ' ἰδίαν ἐπιστήμονος ἐπενεργεῖ ἀρνητικῶς ἐπὶ τῆς πορείας τῆς ἐπιστήμης. Κατὰ τὴν εἰς τὰς ἡμέρας μας ἐπιτυγχανομένην ἀκρίβειαν εἰς τὸν τομέα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἡ ἐπενέργεια αὐτὴ ἔχει μειωθῆ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ θεωρῆται ἀμελητέα. Βεβαίως εἰς τὴν πρόοδον τοῦ καιροῦ ὑπεισέρχονται ἐνίοτε λάθη, ὀφειλόμενα εἰς ἐλαττωματικὰς πληροφορίας ἢ τὴν ἀπουσίαν δελτίων πληροφοριῶν διὰ τὸν δεῖνα λόγον καὶ τὴν ὡς ἐκ τούτου συμπλήρωσιν τοῦ ἐλλείποντος ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων κατὰ τὴν μετεωρολογικὴν των πείραν καὶ τὴν τεχνικὴν των κατάρτισιν, ἀλλ' ἡ μέτρησις ἐνὸς μικροφαινομένου, μολονότι πάντοτε ἀνάλογος τοῦ μετρητοῦ, ἐπειδὴ κατ' οὐσίαν ὁ μετρητὴς αὐτὸς εἶναι ἐν μηχανήματι, δηλαδὴ μία τυποποίησις τῆς ἀντιληπτικῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι στατιστικῶς ἀμειπτος, ἐπαναληπτὴ κατὰ βούλησιν, παρὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρά της ὑποκειμενικῶς ἄχρους.

Σήμερον ὁμως ἐκφράζεται ὑπὸ τῶν φυσικῶν μία ἐπιφύλαξις, ἡ ὁποία δὲν ἀφορᾷ τόσον εἰς τὴν εὐκόλως καὶ ἐγκαίρως ἐντοπιζομένην ὑποκειμενικὴν ἰδιοτυπίαν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐρευνητὰ κατ' αὐτόν, μάλιστα εἰς αὐτὴν τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐρευνητῆ. Ἰδιαιτέρως παρατηρήσιμον καθίσταται σήμερον κατὰ τὰς ἀτομικὰς ἐρεύνας τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸ τὸ αἴτημα εἰσόδου εἰς τὸν τελικῶς ὑπεραισθητὸν πυρῆνα τῶν πραγμάτων, ἐπενεργεῖ ἀνασταλτικῶς εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου, ἐφ' ὅσον αἱ ἀντιληπτικαὶ του δυνατότητες δυσκόλως ἐκπαί-

δεύονται. Ἐν σχέσει πρὸς ὅ,τι ἔθεσεν ὡς σκοπὸν τοῦ νὰ πραγματοποιήσῃ τεχνικῶς, ὁ ἄνθρωπος ἀπεκαλύφθη αἰφνης ὡς μία «ἐλαττωματικὴ κατασκευή»¹. Παρὰ τὴν κεφαλαιώδη σημασίαν τοῦ, τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου συντελεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία, θεωρεῖται ὡς ὁ σημαντικώτερος ἀρνητικὸς τῆς παράγων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιβάλλεται μὲ ἀυξανομένην δριμύτητα εἰς ὅσους εἰσέρχονται εἰς τὸ ἐργαστήριον τῆς φυσικῆς τὸ αἶτημα, νὰ μεταφέρουν μαζί των ὄχι μόνον εἰς ἐξέχοντα βαθμὸν ὅ,τι εἰς ἀφαιρετικὴν δύναμιν καὶ συνδυαστικὴν ἰκανότητα ὅλοι διαθέτουν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάθεσιν νὰ ἐξασκηθοῦν εἰς μίαν τεχνικὴν προπαιδεῖαν, μὲ σκοπὸν τὴν μείωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος τῆς πρὸς τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον μελλούσης συμπεριφορᾶς των.

Ἡ λήθη τοῦ ἐρευνῶντος, ὡς ἀνεπαναλήπτου περιεχομένου, ὡς ἀναπαράστασις τοῦ ἐρευνωμένου, ὡς ἐπαναληπτοῦ σχήματος. Ὁ ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς ἐπιτυγχάνεται, ἐφ' ὅσον ὁ ἐρευνητὴς παραδέχεται νὰ προσφερθῇ εἰς τὴν ἐπιστήμην ὡς ἀντικαταστάσιμον μέσον. Ὅ,τι ὑπόκειται εἰς τὴν ἔρευναν, τὸ «ὑποκείμενον», ὁ ἀτομικῶς ἢ συλλογικῶς ἐννοούμενος ἐρευνῶν ἄνθρωπος εἶναι διὰ τὴν μεθοδικὴν πορείαν ἀδιάφορος. Τὴν ἀντικειμενικότητά της στηρίζει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη εἰς τὴν ἐκπληρουμένην ἀπαιτήσιν της νὰ ἐπαναλαμβάνεται τὸ μεθοδικὸν ἔργον ὑπὸ τοῦ οἴουδήποτε, ἤτοι ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντικειμενικότης προϋποθέτει καὶ ἐπιβάλλει μίαν διάλυσιν τοῦ προσώπου ἐντὸς τῆς ἀνωνυμίας τοῦ συστήματος. Σημασίαν ἔχει ἐκείνη ἡ ὑποταγὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φυσικὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβεστέραν διαπίστωσιν τῆς λειτουργίας της.

Ἐννοουμένη ὡς ἐπιστημονικὸν ἰδεῶδες, ἡ ἄρνησις αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου διαχωρίζει τὸν ἐπιστήμονα καὶ ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ του, ὡς συγκεκριμένου προσώπου καὶ ἐκ τῶν συνανθρώπων του. Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη προάγεται συνεχῶς διακλαδιζομένη, διότι συγ-

(1) Ἴδε R. Jungk, Die Zukunft hat schon begonnen, (Hamburg) 1963, S. 38.

κροτεῖ μίαν ὀργανικὴν ἐνότητα, ἢ πλεον ἀσήμαντος ἔκφρασις τῆς ὁποίας ἔχει ἀπήχησιν ἐπὶ τοῦ ὅλου, ἀλλὰ καὶ ἀπηχεῖ τὸ ὅλον. Διὰ γὰρ συγκρατηθῆ ἢ ἐνότης αὐτῆ παροῦσα, παρὰ τὸν ἀναπότρεπτον κερματισμὸν τῆς, ἀπαιτεῖται, πλήν τῆς ἐντατικῆς σπουδῆς, ἢ ἀφοσίωσις τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἐπιτρέπεται μὲν γὰρ ἐπηρεάζῃ τὴν πορείαν τῆς ἐρεύνης ἢ προσωπικότης τοῦ ἐρευνητοῦ, ἀλλ' ὅμως ἡ πορεία αὐτῆ προϋποθέτει μίαν τοιαύτην προσωπικότητα, ἢ ὁποία διερμηνεύει τὸ ἐρευνώμενον, καθ' ὃ μέτρον λησμονεῖ τὸν ἑαυτὸν τῆς. Ἡ λήθη αὐτῆ συμπίπτει πρὸς τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ ἀντικειμένου ἐρεύνης εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν εὐρυτέραν του ἔκτασιν καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν θέσιν του ἐντὸς τοῦ ὅλου. Πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸν σκοπὸν ἡμπορεῖ γὰρ ἀνταποκριθῆ μόνον ὁ ἐκπληρῶν τὰς προϋποθέσεις αὐτάς, ἥτοι κανεὶς ἄλλος πλὴν τοῦ εἰδικευμένου, ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἰκανότητα γὰρ συνδεθῆ πρὸς μίαν πλευρὰν ἐνὸς θραύσματος τῆς πραγματικότητος διὰ μιᾶς συνθηματικῆς γλώσσης, ἀκατανοήτου ὑπὸ τῶν ἀδαῶν, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπινον ἐντὸς τῆς ἔχει μειωθῆ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε γὰρ ὁμιλῆ μόνον τὸ ἀντικειμενικόν.

Ἐπιστήμονες καὶ φιλόσοφοι πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ἀμέτοχου. Ὅμως ἡ κατανόησις τῆς γλώσσης τοῦ ἀντικειμενικοῦ, ὁ τρόπος δηλαδὴ γυμνώσεως τοῦ πράγματος ἐκ τοῦ περιεχομένου του χάριν τῆς συναρτήσεώς του πρὸς ὅ,τι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἐρεύνης ἔχει κοινὴν ἀναφορὰν, εἶναι μία προϋπόθεσις, ἢ μὴ ἐκπλήρωσις τῆς ὁποίας θέτει τὸν ἀμέτοχον τοῦ πράγματος εἰς τὸ περιθώριον. Δι' αὐτὸν ἡ ἐπιστήμη εἶναι μία ἀπρόσιτος μυστηριώδης αὐθεντία, τῆς ὁποίας ὀφείλει ὑποχρεωτικῶς γὰρ ἀναγνωρίζῃ τὸ κῦρος. Τὴν ἀναγκαστικὴν αὐτὴν ἀναγνώρισιν ὑπερεθεμάτισεν ὁ κοινὸς ἄνθρωπος δι' ἐνὸς ἀνεπιφυλάκτου θαυμασμοῦ. Πρὸ τῶν ὁμμάτων του τὸ ἐπιστημονικὸν κατόρθωμα ἐμφανίζεται ὡς ἀληθινὸν θαῦμα. Πρὸς στιγμὴν ἐφάνη, ὅτι ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη προσέδιδε σάρκα καὶ ὀστά εἰς μίαν φιλόανθρωπον προοπτικὴν Προμηθέως. Κατὰ τὸν πλεον ἀναμφισβήτητον τρόπον ὁ ἐπιστήμων παρέχει εἰς τὸν ἐκπλησσομένον *ad oculos* τὴν ἐντύ-

πωσιν, ὅτι διὰ τῆς ἐπιστήμης ὁ ἄνθρωπος ἤμπορεῖ νὰ ἐπιτύχη τὸ πᾶν, εἴτε νὰ ἐκδιᾶσῃ τὴν «*βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν*» εἴτε νὰ μᾶς δώσῃ μίαν ἰδέαν τῆς «*Κολάσεως*», αὐριοῦ πιθανῶς νὰ κατασκευάζῃ ἐντὸς χημικῶν ἀντιδραστήρων «*προικισμένους*» ἀνθρώπους, σήμερον ὅμως νὰ φέρῃ τὸν ἄνθρωπον ὡς βιολογικὸν εἶδος εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, τὸ ἀπύθμενον βάθος τῆς ὁποίας κοινῶς συμβολίζει τὸ λογοτεχνικῶς ἐπίκαιρον σαρκαστικὸν δισύλλαβον «*μηδέν*», παραλλήλως ὅμως νὰ μεταβάλλῃ εἰς ἀπτήν πραγματικότητα τὴν πλέον ἀπίθανον προσδοκίαν, νὰ αἰχμαλωτίζῃ τὰ βλέμματα ἐπὶ ὁρατῶν θαυμάτων, πρὸ τῶν ὁποίων ὁ αὐθόρμητος καὶ ὁ διὰ προπαγανδιστικῶν φροντίδων διεγειρόμενος θαυμασμὸς ἐπιρρίπτει πρόσκαιρον σκιάν εἰς τὸν φόβον τῶν ἀδοκῆτως καὶ τῶν ἀφεύκτως ἐρχομένων.

Ὡς πρὸς τὸν φιλοσοφοῦντα ὅμως τὰ πράγματα ἦσαν ἀνεκαθεν διαφορετικά. Ἄδιασείστως ἐκεῖνος οὐδὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀποδείξῃ, ὅταν δὲ παραθέτῃ τοὺς λόγους τῆς σκέψεώς του, εἶναι δυνατόν νὰ ἀντεῖπωμεν, ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ἐὰν ἀκόμη μᾶς ἀποστομῶνῃ, νὰ τὸν θεωρήσωμεν ὡς ἀναξιόπιστον. Ὅτι ἐκεῖνος ἀγαπτύσσει, φαίνεται εἰς πολλὰς περιπτώσεις, ἐφ' ὅσον τὸ παραδεχόμεθα, ὅτι δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε, πλὴν γενικῶν ἀληθειῶν ὑπὸ λόγιον ἔνδυμα. Σχολαστικά, ξέναι πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰ φλέγοντα προβλήματα λεπτολογία τὸν καθιστοῦν συνήθως ἀδιάφορον εἰς τοὺς ἄλλους. Ὅταν ἐπιλαμβάνεται προβλημάτων ζωτικῶν κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ θέλῃ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γνώμην του, δυσκόλως ἀποφεύγει τὸν κίνδυνον νὰ θεωρηθῇ ἄλλοτε μὲν ὡς σφετεριζόμενος καὶ ἄλλοτε ὡς βιάζων.

Ποῦ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀπλοϊκῶς καὶ ὑπευθύνως φιλοσοφούντων. Ἐὰν μόνον ὁ εἰδικὸς κατορθῶνῃ νὰ κρατηθῇ εἰς τὸ ὕψος τῶν ἐπιστημονικῶν ἀπαιτήσεων, εἶναι ὁ κοινὸς νοῦς ἱκανὸς νὰ ὑποβάλλῃ ἐρωτήματα περὶ οὐσίας καὶ νοήματος. Ἀναμφιδόλως αἱ περισσότεραι τῶν ἐπικρατουσῶν φιλοσοφικῶν τάσεων, ἐφ' ὅσον δὲν τὰς παρακολουθῶμεν μὲ κριτικὸν πνεῦμα, καταπιέζουσι τὴν πρὸς ἐρώτησιν τάσιν, ἐκεῖνοι ὅμως οἱ